

УДК 316.34

Е. А. Гансова,

доктор філософських наук, професор кафедри соціології Інституту соціальних наук національного університету імені І. І. Мечникова.
Французький бул., 24/26, м. Одесс-58, 65058, Україна,
тел. 8-0482-68-60-92

Л. І. Кормич,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедрою соціально-політичних теорій Одеської національної юридичної академії,
тел.: 8-048-719-88-24

ОБ'ЄКТ ТА ПРЕДМЕТ СОЦІОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ГАЛУЗЕВОЇ СОЦІОЛОГІЇ

Стаття присвячена обґрунтуванню необхідності розробки соціології соціальної політики як галузі соціологічної науки. Головними аргументами на користь наукової і практичної значущості появи ще однієї області соціологічного знання є: актуалізація напряму діяльності держави, що іменується “соціальна політика”; зростаюча пріоритетність соціальної сфери в ХХІ столітті; відсутність у вітчизняній науці адекватної теорії, аналогічної тим, які забезпечують економічну політику або загальнодержавну політику (політологія). Для побудови теорії соціальної політики пропонується використовувати фундаментальні категорії соціології — “соціальні відносини” і “соціальна структура”. У статті показано також значення даних соціологічних досліджень, які разом з офіційною статистикою грають роль емпіричної бази соціології соціальної політики.

Ключові слова: соціологія соціальної політики, соціальні відносини, соціальна структура.

Метою даної роботи є обґрунтування необхідності введення в систему соціологічного знання нової галузі, яка б відповідала потребам сучасного українського суспільства.

Соціальна політика — це той напрям діяльності держави, який в Україні не має своєї науково-теоретичної бази. Поява в останні часи значної кількості досліджень підтверджує думку автора, що науковці знаходяться в пошуку адекватної теорії [1–3].

За радянських часів все, що стосувалось соціальної сфери, в прямому та переносному сенсах знаходилося на “залишковому” принципі.

Як тільки соціологія знайшла своє повноправне місце в системі вітчизняного суспільствознавства, з'явилась нагода для появи повноцінного наукового фундаменту для дослідження законів соціальної сфери.

В аспекті соціологічної науки об'єкт соціології соціальної політики слід визначати як соціальну сферу суспільства.

Предмет соціології соціальної політики — це політичні механізми регулювання соціальних відносин.

Побудову соціологічної концепції соціальної політики слід починати з системи категорій. Центральне місце в ній відводиться поняттю “соціальні відносини”. Якщо узагальнити численні визначення цієї категорії, що мають місце в соціологічній літературі, то стає можливим виділити п'ять аспектів розуміння соціальних відносин.

Соціальні відносини — це:

- відносини диференціації в суспільстві;
- стосунки, які утворюються між певними групами в суспільстві;
- система цінностей населення, через “призму” яких воно оцінює сьогодення, минуле та майбутнє;
- відносини, що складаються між інститутами держави, громадянського суспільства та населенням з приводу задоволення життєвих соціальних потреб;
- відносини, які регулюються нормами та цінностями.

Між цим визначенням та політичними стратегіями держави існує прямий зв'язок. Можна стверджувати, що визначення соціальних відносин зумовлює цілі соціальної політики. Так, перше визначення передбачає не тільки взаємодію між суб'єктами цих відносин, а, в першу чергу, логіко-математичне зіставлення, згідно з яким піддаються вимірюванню ознаки, на підставі яких порівнюються певні об'єкти в категоріях “рівності-нерівності”, “більше-менше”. Наприклад, досліджуючи майнову структуру суспільства, ми визначаємо дистанцію між доходами майнових груп. Маються на увазі квартильний та децильний показники.

Згідно з першим визначенням, політична стратегія держави може бути спрямована на ліквідацію диференціації в суспільстві (стирання різниці між групами, зайнятими розумовою працею та фізичною, між доходами громадян, між містом та селом, між етнічними групами тощо). Суцільна уніфікація означає суцільну рівність.

Інша державна стратегія спрямована на всьляке врахування соціальної диференціації, на “адресну” соціальну політику. Сьогодні в Україні існують напрями державної політики, націлені на певні групи суспільства й вирішення їх проблем. Створені відповідні інститути держави та громадянського суспільства. Соціологічна наука вивчає специфіку цих груп, пропонує їх “соціальний портрет”.

Звернемось до другого визначення. Соціальні відносини — це стосунки, які утворюються між певними групами в суспільстві. Тут теж слід побачити цільову функцію державної політики. Регулювання конфліктів в сфері міжетнічних, трудових і майнових відносин, між населенням і владою — є турботою держави. Механізмами такого регулювання можуть бути політика перерозподілу доходів через гнучку податкову систему, політика соціального партнерства стосовно найманих працівників та працедавців. Рівень довіри населення до влади є показником відносин між політичною елітою та пересічними громадянами.

Наступне визначення соціальних відносин: система цінностей населення, через “призму” яких воно оцінює сьогодення, минуле та майбутнє, — має суттєвий особистісний елемент, в якому присутній суб'єктивний зміст.

Соціальна політика держави в контексті соціології розглядається як вид соціальної діяльності, яка має будуватися на врахуванні цінностей компоненти, сконцентрованої в громадській думці.

Розглянемо політичний зміст четвертого визначення: відносини, що складаються між інститутами держави, громадянського суспільства та населенням з приводу задоволення життєвих соціальних потреб.

В цьому визначенні є два суттєвих моменти. По-перше, мова йде про неекономічні потреби, а саме ті, які є базовими щодо соціальних та культурних прав людини (вони стосуються задоволення потреб, пов'язаних з розвитком особистості, самореалізацією людини, охороною її здоров'я, освітою, вихованням тощо).

По-друге, виникає питання щодо суб'єкту задоволення потреб, тобто від кого залежить рівень та якість життя людини. Відповідь на це питання полягає в моделі соціальної політики, яка обрана державою й зафіксована в її Конституції. Відомо, що з цього приводу ліберальна модель соціальної політики налаштована на мінімізацію ролі держави та на активну поведінку самої особистоті ("суспільство рівних можливостей"). Європейська консервативна система розподіляє відповідальність між трьома партнерами: державою, профспілками та працедавцями. Соціал-демократична модель сфокусована на державі як на головному суб'єкті соціальної відповідальності.

Соціальні відносини — це такі, що регулюються нормами. Згідно з цим визначенням ще однією метою державної соціальної політики є нормотворча діяльність в соціальній сфері.

Для сучасної України правовий погляд на соціальні відносини та соціальну політику є вкрай актуальним. На жаль, більшість науковців та політиків не помічають зв'язок між соціальними та правовими відносинами. **Соціальна політика — це реалізація та захист соціальних, економічних, та культурних прав людини, перш за все з боку держави.**

Тривалий час вітчизняна наука, у відповідності з принципами марксизму, визнавала економічні відносини головним фактором, який детермінує суспільний розвиток. Однак в концепціях "соціальної держави" та "держави загального добробуту", які в країнах західної Європи набули статусу державної ідеології, відстоюється думка про пріоритетність соціальних відносин. В Конституції України українська держава отримала назву соціальної.

Сучасні дослідники соціальної політики Боб Дікон, Мішель Халс і Поль Станс в книзі "Глобальна соціальна політика" руйнують примітивну уяву про механічний зв'язок між рівнем економічного розвитку країни і добробутом населення [4, С. 62–64] Вони зазначають, що традиційно при дослідженні порівняльного розвитку країн добробуту економічне зростання визначали як передумову соціального добробуту. Як показав подальший порівняльний аналіз соціальної політики, вище певного рівня економічних передумов не існує необхідного зв'язку між цими факторами. Політичний вибір важить багато і вносить корективи. Окреме місце посідають кілька країн, котрі мають показник людського розвитку набагато нижчий, ніж можна було б судити за їхнім ВВП. США, Японія, Великобританія посіда-

ють відповідно 6-те, 9-те та 13-те місця за рейтингом людського розвитку, поступаючись Норвегії, Швеції, Канаді, Бельгії.

Соціальна структура є основою соціальних відносин. В соціологічній науці існує декілька визначень соціальної структури. Більшість дослідників погоджується з тим, що це впорядкований, ієрархічний зв'язок між інститутами, між групами суспільства, який зумовлює позиції, статуси і ролі індивідів.

Найбільш складним науковим завданням виявилась проблема виділення та визначення груп в структурі суспільства. Довгий час домінував класовий підхід, коли фактично класовий розподіл вважався головним, а всі інші групові ознаки відігравали другорядну роль. На початку ХХ століття з'являються стратифікаційні теорії. Завдяки ним уявлення про групоутворюючі ознаки стало більш різноманітним. Автори класових концепцій, перш за все марксистських, головними ознаками класу вважали форму власності та ставлення до влади, тоді як представники стратифікаційного та структурно-функціонального підходів (М. Вебер, П. Сорокін, Т. Парсонс) виділяли освіту, професію, рівень доходу, владу, які, на їх думку, й могли зумовити позицію і статус людини в соціальній ієрархії. Відхід від виключно класового погляду на структуру суспільства дозволив здійснити “деідеологізацію” уявлень про неї. І хоча в термінології сучасних дослідників соціальної політики досі можна зустріти вираз “соціально-класова структура”, вони дотримуються в значній мірі стратифікаційної теорії.

Переваги сучасного підходу до вивчення соціальної структури полягають в тому, що вона цікавить вчених з точки зору її динаміки. Доцільно вивчати вертикальну та горизонтальну динаміку соціальних груп. В першому випадку мова йде про можливість для людини змінити свій статус та позицію в суспільстві на більш престижну завдяки освіті, кар'єрі, прибутку. В разі горизонтальної мобільності статусно-позиційні характеристики людини не змінюються при переході її з одної групи до іншої.

Сьогодні важливо згадати й ще один погляд, який існував в класичній соціології з часів Г. Зіммеля та Е. Дюркгейма. Вони звернули увагу на соціальну диференціацію взагалі, без врахування її спрямованості до гори або до низу соціальної піраміди. Таке уявлення найкраще відповідає сучасним демократичним цінностям. Власне, права людини вже передбачають правову рівність і справедливість за умов великої диференціації суспільства. “Теорія справедливості” Дж. Роулза, зокрема, передбачає можливість існування справедливості в умовах об'єктивної нерівності людей. Ця концепція віддзеркалює ситуацію ринкової економіки і принципи соціальної держави. Якщо ринкові відносини дозволяють людині мати не тільки державні джерела прибутків, а й ті, які надає недержавна власність, то на непрацездатних громадян розповсюджується політика соціального захисту з боку держави та “третього (неприбуткового, недержавного) сектору”.

Погляд на соціальну структуру та соціальні відносини як на сукупність рівноправних, але диференційованих за своїми ознаками груп є доцільним в контексті соціальної політики.

Методи соціологічної науки, зокрема масові опитування населення, дозволяють отримати дані, значення яких для теорії та практики соціальної політики полягає в наступному:

– по-перше, вони є джерелом інформації, без аналізу якої розробка Програм соціального розвитку (загальнонаціональних й регіональних) буде здійснюватись без врахування пріоритетів населення;

– по-друге, результати соціологічних досліджень як вид інформації є засобом комунікації, зворотного зв'язку, який дозволяє знати реакцію населення на дії влади;

– по-третє, соціологічна інформація є видом статистики. В умовах України офіційна соціальна та соціально-економічна статистика не дають змоги зрозуміти ситуацію в соціальній сфері. Якщо вона супроводжується даними соціологічних досліджень, вчений та державний службовець отримують більш широку основу для аналізу.

Так, наприклад, застосування соціологічної інформації для аналізу двох найважливіших показників рівня соціального розвитку країни — показника бідності та показника безробіття — дозволяє вносити корективи до картини соціального життя в Україні.

Згідно офіційної статистики, поза межею бідності в Україні знаходяться 27,7 відсотків населення. Відповідно до європейських стандартів цей відсоток має дорівнювати 10. На підставі самоідентифікації населення України жебраками себе вважають 5,9 %, бідними 40,4 % [5].

За статистикою Міністерства праці та соціальної політики, безробіття в Україні знаходилося в 2007 році на рівні 2,7 % працездатного населення. Європейський стандарт — це 5—8 %. Згідно даних МОП, в Україні в 2007 році було 11,2 % безробітних. Опитування населення показали 20%. Справа в тому, що розходження між статистикою та даними соціологічних досліджень полягає у впливі на повсякденну свідомість традиційних цінностей громадян. Опитування показують, що вони в пошуках роботи лише в останню чергу звертаються до служб зайнятості та отримують статус безробітного.

На майнову самоідентифікацію громадян впливають їх традиційні уявлення про матеріальний стан. Так, ті, що не вважають себе бідними (52,9% опитаних), вказують, що їм вистачає на життя в цілому, але не вистачає на те, щоб робити збереження. І це в умовах відсутності медичного страхування в Україні, зростаючої вартості ліків, соціальних послуг, житла.

Згідно урядовим даним, щороку зростають розміри заробітної плати та пенсій (в середньому на 20%). Але 48,9 % опитаних зауважують, що матеріальні умови їх життя залишились такими ж самими. Прості розрахунки підтверджують справедливість цих відповідей. Так, середня заробітна плата в 2007 році була 1 200 гривень, а прожитковий мінімум — 560. Таким чином, купівельна спроможність заробітної плати дорівнювала 2,1 (співвідношення заробітної плати та прожиткового мінімуму). В 2008 році середня заробітна плата — 1350, прожитковий мінімум — 660. Купівельна спроможність заробітної плати, що зросла, залишилась майже такою ж самою (2,0).

Якщо порівняти дані стосовно середньої заробітної плати по регіонах та рівня бідності по тих самих регіонах, то можна побачити, що спостерігається така тенденція, за виключенням Києва: найвища середня заробітна плата в Донецькому, Дніпропетровському, Луганському, Запорізькому регіонах. Але за рівнем бідності (відсоток бідного населення до всього населення) вони займають не найкращі позиції (відповідно 7-му, 12-ту, 22-гу, 11-ту). Найменший відсоток бідного населення в Івано-Франківській, Вінницькій, Закарпатській областях, де середня заробітна плата нижче (Донецька область — 1600, Вінницька — 1128).

Висновки

Дана робота присвячена обґрунтуванню необхідності введення в систему соціологічного знання нової галузі, яка б відповідала потребам сучасного українського суспільства.

Категорії соціологічної теорії, такі як “соціальні відносини”, “соціальна структура”, відіграють методологічну роль щодо теорії та практики соціальної політики.

Методи соціологічної науки, зокрема масові опитування населення, дозволяють отримати дані, значення яких для теорії та практики соціальної політики полягає в тому, що вони коректують офіційну статистику, доповнюють її, виконують інформаційно-комунікативну функцію.

Література

1. Скуратівський В. Соціальні цінності українського суспільства. — К.: УАДУ, 2001.
2. Сіленко А. М. Соціальна держава. — К.: 2002.
3. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні // Україна: аспекти праці. — 2002. — 1.
4. Дикон Б. и др. Глобальная социальная политика. — К.: Основы. 2000.
5. Социологический мониторинг. Украина 1994–2005. (Под ред. Н. Паниной). — К.: ИСНАН Украины. 2006.

Э. А. Гансова, Л. И. Кормич,
кафедра социологии
Институт социальных наук
Одесский национальный университет
им. И. И. Мечникова

ОБЪЕКТ И ПРЕДМЕТ СОЦИОЛОГИИ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ КАК ОТРАСЛЕВОЙ СОЦИОЛОГИИ

Аннотация

Статья посвящена обоснованию необходимости разработки социологии социальной политики как отрасли социологической науки. Главными аргументами в пользу научной и практической значимости появления еще одной области социологического знания являются: актуализация направления деятельности государства, именуемого “социальная политика”; возрастающая приоритетность социальной сферы в XXI веке; отсутствие в отечественной науке адекватной теории, аналогичной тем, которые обеспечивают экономическую политику или общегосударственную политику (политология). Для построения теории социальной политики предлагается использовать фундаментальные категории социологии — “социальные отношения” и “социальная структура”. В статье показано также значение данных социологических исследований, которые наряду с официальной статистикой играют роль эмпирической базы социологии социальной политики.

Ключевые слова: социология социальной политики, социальные отношения, социальная структура.

E. A. Gansova, K. I. Kormych

Sociology Department Social Sciences Institute Odessa Mechnikov National University.

OBJECT AND ARTICLE OF SOCIOLOGY OF SOCIAL POLICY AS OF A PARTICULAR BRANCH SOCIOLOGY

Summary

The article is devoted to grounding necessity of development of the social politics sociology as the branch of the sociological science. Main arguments of it are following: priority and significance of social sphere in the XXI century; absence the adequate theory in the native science. It is expediently to apply fundamental categories of sociology “social relations” and “social structure “to construct such a theory. It is displayed how to use sociological data which are empirical basis of the social politics sociology.

Key words: social politics sociology, social relations, social structure.